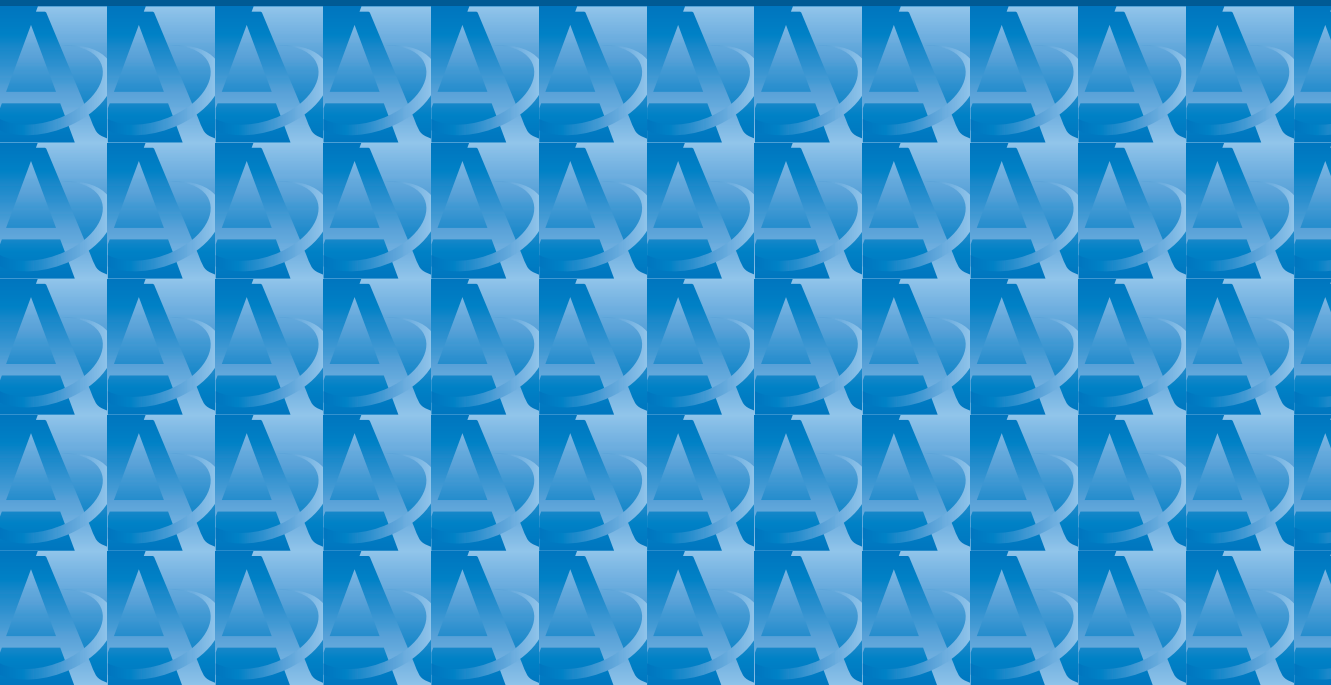

Gunnel Knubb-
Manninen

Den nationella utvärderingens metodik

Publikationer från Rådet för utbildningsutvärdering 36

Den nationella utvärderingens metodik

Gunnel Knubb-Manninen

FÖRSÄLJNING AV PUBLIKATIONEN:
Sekretariatet för utbildningsutvärdering
PB 35, 40014 Jyväskylä universitet
tel. (014) 260 3220
fax (014) 260 3241
ktl-asiakaspalvelu@ktl.jyu.fi
www.edev.fi

Utgivare: Rådet för utbildningsutvärdering, Jyväskylä 2009

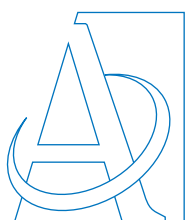
© Rådet för utbildningsutvärdering och Gunnel Knubb-Manninen

Omslag och layout: Martti Minkkinen
Ombrytning: Kaija Mannström

ISSN 1795-0155 (Häftad)
ISSN 1795-0163 (PDF)

ISBN 978-951-39-3487-3 (Häftad)
ISBN 978-951-39-3488-0 (PDF)

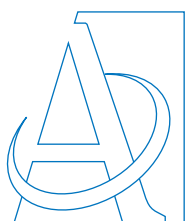
Jyväskylä universitetstryckeri
Jyväskylä 2009

Innehåll

Förord	3
Inledning	5
Utgångspunkter för utvärderingarna	7
Rådets lagstadgade utgångspunkter	7
Rådets modell för organisering av utvärderingar	10
Utvärderingsmetodiska ansatser	13
Den kunskapsinriktade, problematiserande utvärderingen	14
Den aktiverande, kvalitetsfokuserade utvärderingen	16
Innebörden av de nationella utvärderingarnas metodiska ansatser för anordnare av utbildning	17
Utvärderingsprocessen och dess strategiska frågeställningar	21
Klarläggande av varför utvärderingen görs	22
Analys av utvärderingens frågeställning	23
Analys av kontexten	24
Val av referensram/metodisk ansats	25
Val av kriterier	26
Val av tillvägagångssätt	26

Val av sätt att analysera data.....	27
Slutsatsanalys.....	28
Utarbetande av utvecklingsförslag.....	29
Utvecklingsbehov och vägval.....	31
Referenser	35
Bilagor:	
1 Den aktiverande, kvalitetsfokuserade modellens faser ur anordnarsynvinkel.....	37
2 Den kunskapsinriktade, problematiserande utvärderings- modellens faser ur anordnarsynvinkel.....	43
3 Ett autentiskt exempel på genomförandet av utvärdering: utvärderingen av pedagogiken inom den grundläggande utbildningen.....	45

Förord

Denna publikation föranleds av det relativt begränsade utbud av svenskspråkig rapportering av utvärderingsverksamheten i landet. Rådet för utbildningsutvärdering, som inledde sin verksamhet år 2003 och omfattar alla utbildningssektorer förutom högskolesektorn, har som princip att alla utvärderingsprojekt skall omfatta även den svenskspråkiga utbildningen. Utvärderingarna har emellertid rapporterats på svenska endast i kortfattad form. Den många gånger detaljerade beskrivningen av tillvägagångssätt har funnits att tillgå endast på finska.

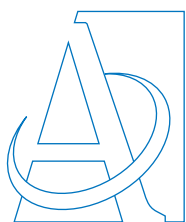
Avsikten med denna publikation är att presentera de modeller för organisering av utvärdering som rådet använt sig av och samtidigt synliggöra det tänkesätt som ligger till grund för de olika modellerna. Dessutom diskuteras frågan vad de olika ansatserna innebär på utbildningsanordnarnivå. De val som ingår i utvärderingsprocessen problematiseras och synliggörs. Avslutningsvis diskuteras utvecklingsbehoven med tanke på att utvärderingens yttersta mål är att stöda inlärning och undervisning i våra skolor.

Publikationen riktar sig speciellt till dem som fungerar som utvärderare i nationella utvärderingar men även till utbildningsanordnare och andra som berörs av rådets utvärderingar eller som utnyttjar utvärderingar vid beslutsfattande och utvecklande av utbildningen eller som annars är intresserade av utvärderingsfrågor. Publikationen ger även det övriga Norden en inblick i det finska utvärderingssystemet. I Finland har den nationella utvärderingsverksamheten i många stycken fått en annorlunda utformning än i de övriga nordiska länderna.

Manuskriptet till denna publikation har diskuterats på ett möte för Rådet för utbildningsutvärdering den 14.11.2008. Generalsekreterare Heikki K. Lyytinen och den svenska medlemmen i rådet VD Jan Nybom förtjänar ett speciellt tack för värdefulla kommentarer.

Jyväskylä den 30.12.2008

Gunnel Knubb-Manninen

Inledning

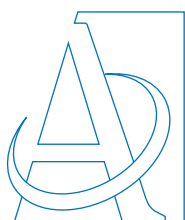
Rådet för utbildningsutvärdering har varit verksam i fem år och under den tiden slutfört 12 utvärderingsprojekt inom sektorerna grundläggande utbildning, gymnasieutbildning, yrkesutbildning och vuxenutbildning. Ytterligare sex projekt har inletts.

Som sitt första åtagande och som sin lagstadgade uppgift uppgjorde Rådet för utbildningsutvärdering år 2004 ett utvärderingsprogram för den första mandatperioden. Programmet bestod av en relativt diger lista på teman som rådet ansåg det befogat att utvärdera med hänvisning till statsrådets utvecklingsplan för utbildning och forskning och en egen omvärldsanalys. Eftersom rådet inte fick någon egen projektbudget, har programmet som sådant inte kunnat förverkligas. I stället har verksamheten bestått av utvärderingar som undervisningsministeriet gett rådet i uppdrag att organisera. Många av de teman som rådet listat har dock ingått eller tangerats i undervisningsministeriets uppdrag.

Det övergripande syftet med utvärderingarna har varit att tjäna utvecklandet av utbildningen inom de områden som utvärderats. Den metodiska utformningen har varierat från projekt till projekt men två klart olika

ansatser kan urskiljas. Den ena ansatsen har sina rötter i (utvärderings) forskningen och den andra i kvalitetsledningsmodelltänkandet. Konceptet ”utvecklande utvärdering” som Rådet för utvärdering av högskolorna har utvecklat och tillämpat i sin utvärderingsverksamhet under sin väl tioåriga verksamhetsperiod, har av Rådet för utbildningsutvärdering utvecklats vidare och fått nya uttrycksformer.

I det följande presenteras de centrala utgångspunkterna för rådets utvärderingar och de utvärderingsmetodiska ansatserna samt vad de innebär ur utbildningsanordnarens synvinkel. Därefter diskuteras utvärderingsprocessen med hänsyn till de strategiska val som alltid ingår och som det är viktigt att synliggöra. Slutligen fokuseras utvecklingsbehoven.

Utgångspunkter för utvärderingarna

Till vissa delar är utvärderingsverksamheten lagstadgad. Inte enbart målen utan även formerna för utvärderingen styrs till vissa delar genom lag och förordning. När Rådet för utbildningsutvärdering lagt upp sin verksamhet och utvecklat sin modell för organiserandet av utvärderingarna, har dessa stadganden varit riktgivande.

Rådets lagstadgade utgångspunkter

Rådet för utbildningsutvärdering har som en central uppgift att ”i form av ett expertnätverk för utvärdering organisera externa utvärderingar som ansluter sig till utbildningspolitiken och utbildningsanordnarnas verksamhet och handha offentliggörandet av de viktigaste utvärderingsresultaten” (Statsrådets förordning om utvärdering av utbildning 20.2.2003/150).

Kravet på **nätverksutvärdering** syftar till att åstadkomma en expertsynergi som garanterar bästa möjliga kvalitet på utvärderingarna. Samtidigt möjliggörs en allsidig utvärdering, i och med att experterna representerar olika utbildningsområden och -nivåer och ser på föremålet för utvärdering ur olika synvinklar. Med expertis avses inte enbart forskare specialiserade

på det ifrågavarande området, utan även personer med kännedom om fenomenet från olika positioner i samhället. Speciellt när det gäller att planera utvärderingarna är det till fördel att ha med även representanter för finansiärer, beslutsfattare, organisationer med ansvar för utvecklingsarbetet, aktörer ute på fältet och intressentgrupper (se Räsänen 2005, 119). Även kännedom om den svenskspråkiga utbildningen behövs eftersom utvärderingarna innefattar även den svenskspråkiga utbildningen. Fördelarna med nätverksutvärdering är alltså att man för varje enskilt utvärderingsprojekt kan utnyttja experter som har den bäst uppdaterade och djupa kännedom om det område eller det objekt som utvärderas, att man uppnår ett mervärde genom att experter med olika sakkunskap jobbar tillsammans, att man snabbt får tillgång till högklassig kunskap, samt att utvärderingarna bygger på en mångsidig tolkning (se Silvennoinen 2008, 101).

Kravet på nätverksutvärdering innebär att rådet förutom utvärderings-”know-how” även måste ha utvärderings”know-who” eller strategier för identifiering av experter för varje givet utvärderingstema. Utifrån den uppgiften inledde rådet sin verksamhet med att sekretariatets personal besökte centrala organisationer och kartlade deras sakkunskap. Nätverket är den resurs med vars hjälp utvärderingarna organiseras och genomförs, för sekretariatet för utbildningsutvärdering består endast av en generalsekreterare, fem huvudplanerare och en avdelningssekreterare.

Kravet på att rådet organiserar utvärderingar och inte själv utför dem utgör även ett led i strävan att garantera så oberoende utvärdering som möjligt. Det är gruppen av experter som ansvarar för de slutsatser utvärderingen utmynnar i, medan rådet endast ansvarar för att utvärderingen går formellt riktigt till. Ett visst, beroende existerar dock, eftersom undervisningsministeriet tillsätter rådet och rådet tillsätter utvärderingsgrupperna. Oberoende kräver ju att förvaltningen inte har makt över den utvärderande organisationen och dess resurser, utvärderingsprogram eller utvärderingsprocesser (se Utbildningsutvärderingens nya inriktning 2004). Andra beroendeförhållanden kan emellertid i ett litet land med begränsad mängd experter ha större praktisk betydelse. Den som fungerar som utvärderare förväntas vara oberoende förutom av utbildningsförvaltningen även av de

parter som ansvarar för utvecklandet av utbildningen och andra intressegrupper (se Korkeakoski 2008 67–75). Eftersom det inte existerar utvärderare utan dylika bindningar, bygger oberoende utvärdering på ett anammande av vissa etiska principer för utvärderingen, såsom en professionell orientering, ett mångsidigt beaktande av olika synvinklar, balans mellan olika intressen inom utvärderingsgruppen samt tillit till sakkunskap (Lyytinen 2004).

Förordningen fastslår också att utvärderingen skall **baseras på bevis** (evidence based): "Utbildningsutvärderingen skall ske planenligt och vara heltäckande i fråga om målen för utbildningen. Utvärderingen skall vara allsidig, öppen och rättvis. Den information som utvärderingen ger skall vara tillförlitlig och jämförlig. Vid utvärderingen bör existerande statistik- och registerdata samt annan information utnyttjas." De etiska regler som gäller för forskning måste alltså tillämpas även vid utvärdering. Det krävs systematiska, databaserade bedömnings- slutsats- och åtgärdsanalyser.

Kravet på **samordning av extern och intern utvärdering** påtalas också i förordningen. "För den externa utvärderingsverksamheten och utvecklingen av den svarar undervisningsministeriet och rådet för utbildningsutvärdering, som finns i anslutning till ministeriet. För den lokala utvärderingsverksamheten och utvecklingen av den svarar främst utbildningsanordnarna. I beredningen av utvärderingsprogrammen och utvärderingsplanerna skall man sträva efter att beakta sambanden mellan extern utbildningsutvärdering, lokal utbildningsutvärdering och utvärdering av bastjänster." Samordningen av extern och intern utvärdering främjar effektivitet och medför ekonomiska fördelar. En förutsättning för samordning av nationell och lokal utvärdering är att det finns en koordinerad instans. Rådet för utbildningsutvärdering var tänkt som en sådan, men har i praktiken saknat maktbefogenheter bl.a. genom avsaknad av en långsiktig projektbudget. En annan förutsättning för samordning är att det finns strukturer som möjliggör en fortgående dialog mellan å ena sidan anordnare och å andra sidan rådet och undervisningsministeriet.

Avsikten är naturligtvis också att utvärderingen skall komma till nytta på så många plan som möjligt. Utvärderingarna skall enligt förordningen

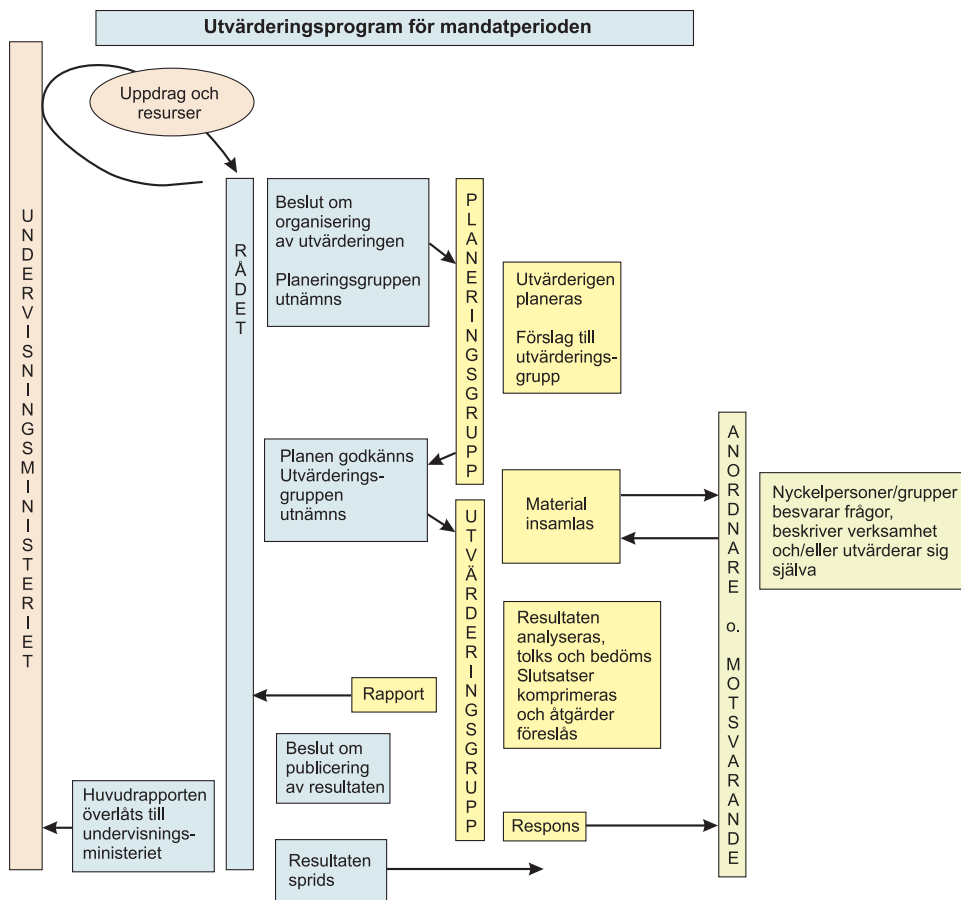
användas vid beslutsfattande på såväl nationell som lokal nivå och till stöd för inläring och undervisning. Utvärderingen har alltså en utvecklande funktion. I detta syfte stadgas ytterligare att **”utbildningsanordnare och läroanstalter som deltagit i en utvärdering skall få de utvärderingsresultat som berör dem.”** Detta sista stadgande kan tolkas på olika sätt. Minimikravet är att alla berörda informeras om resultaten av utvärderingen på den nivå som resultaten presenteras. I detta syfte har utbildningsanordnarna fått de utvärderingsrapporter som berört dem. Utvärderar man de enskilda anordnarna faller det sig naturligt att tolka utsagan som att anordnarna har rätt till information även om sina egna utvärderingsresultat. För att denna information skall vara etiskt befogad mot bakgrund av att utvärderingens yttersta syfte är att stöda undervisning och inläring, krävs det dock att det klart framgår av resultatresponsen vilka värderingar, som resultaten vilar på. Utvärderingsresultaten är ju per definition aldrig värdefria. Minimikravet är att utvärderingens tolkningsram medföljer responsen. Det måste framgå vilka kriterier för ett gott resultat man har valt och av vilken orsak, eftersom man med hjälp av kriterierna och bedömningen konstruerar en ny version av verkligheten, som baserar sig på utvärderarnas värderingar (Lyytinen & Nikkanen 2008, 35). Ett annat krav som kan ställas på resultatinformationen är att resultaten relateras till sin kontext för att undvika förenklade, felaktiga tolkningar.

Rådets modell för organisering av utvärderingar

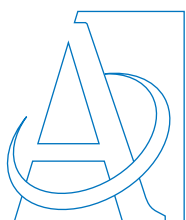
De lagstadgade utgångspunkterna för utvärderingsverksamheten har rådet konkretiserat i sitt utvärderingsprogram för perioden 2004–2007: Utbildningsutvärderingens nya inriktning (2004). Som övergripande värden har rådet valt jämlikhet, rättvisa och sanning och som centrala verksamhetsprinciper oavhängighet, deltagande, hög klass, öppenhet, utveckling samt effektivitet och ekonomi. Rådet konstaterar att det nya utvärderingsystemet är unikt internationellt sett i och med att det kännetecknas av oavhängighet, programmässighet, ett nätverksbaserat arbetssätt samt en övergripande administration av utvärderingsverksamheten. Finland har valt att utveckla ett eget utvärderingskoncept som väckt intresse i internationella kretsar (Lyytinen 2008).

Vad gäller genomförandet av utvärderingsprojekten har följande organisatoriska uppläggning tagit form (se figur 1). Rådet underhandlar med undervisningsministeriet om utvärderingsprojekten och när rådet fått ett uppdrag utnämner det en planeringsgrupp. Planeringsgruppen väljs så att medlemmarna uppvisar en mångsidig sakkunskap samt representerar olika intressegrupper i anslutning till utvärderingsobjektet. När planeringsgruppen gjort upp en plan samt ett förslag till utvärderingsgrupp, behandlas projektet en andra gång i rådet. Rådet tar ställning till utvärderingsplanen och godkänner den samt utnämner en utvärderingsgrupp. Utvärderingsgruppens medlemmar väljs så att gruppen uppvisar en mångsidig såväl teoretisk som praktisk sakkunskap samt är så oberoende som möjligt visavi utvärderingsobjektet. Utvärderingsgruppen genomför utvärderingen i enlighet med utvärderingsplanen. När utvärderingsgruppen sammanfattat resultatet i rapportform, fattar rådet som sista åtgärd beslut om att publicera resultatet av utvärderingen i en eller flera utvärderingsrapporter. Det är alltså experterna i planerings- och utvärderingsgrupperna som med stöd av sekretariatets personal utför arbetet och det är utvärderingsgruppen som ansvarar för utvärderingens slutsatser och åtgärdsförslag.

I de första utvärderingarna bestod planeringsgruppen och utvärderingsgruppen av skilda uppsättningar sakkunniga. Senare har man alltmer övergått till att vid valet av planeringsgrupp även ta med medlemmar som uppfyller kriterierna för utvärderingsgruppen, så att en del av medlemmarna kan fortsätta i utvärderingsgruppen. I vissa fall har man tillsatt en kombinerad planerings- och utvärderingsgrupp. De senare alternativen är effektivare, genom att utvärderingsgruppens medlemmar redan är insatta i projektet och inte behöver någon speciell introduktionsperiod när utvärderingsarbetet inleds.

Figur 1. *Organiseringen av utvärderingarna administrativt sett*

Utvärderingsmetodiska ansatser

Utvärderingen har olika funktioner. Vanligtvis åtskiljer man tre funktioner: 1) kontroll och redovisning, 2) utveckling av verksamheten och 3) ökad kunskap (se t.ex. Chelimsky 1997). Med dessa olika funktioner sammanhänger olika utvärderingsmetodiska strategier. Shadish & al (1991, 472) har indelat strategierna i 1) en utprövande och mätande strategi, 2) en upplysande och förklaringsinriktad strategi samt 3) en interaktiv, samarbets- och förändringsinriktad strategi. När syftet är att kontrollera eller redovisa, lämpar sig en utprövande och mätande strategi väl. Vill man med hjälp av utvärderingen direkt utveckla verksamheten, är en interaktiv, samarbets- och förändringsinriktad strategi lämplig. Syftar man i främsta rummet till ökad kunskap faller det sig naturligt att välja en upplysande och förklaringsinriktad strategi.

Rådet för utbildningsutvärdering har som sin uttalade strategi att genom utvärderingarna främja **utvecklandet** av utbildningen, något som också stöds av gällande lagstiftning. Detta påverkar valet av metodiska ansatser. En del utvärderingsuppdrag har haft som syfte att i huvudsak tjäna utvecklingsarbetet på nationell nivå medan andra har varit fokuserade även på det lokala utvecklingsarbetet. Även detta påverkar valet av metodik.

Under rådets första mandatperiod kan två olika metodiska ansatser urskiljas i de utvärderingar rådet organiserat. Den ena ansatsen ligger nära **traditionell pedagogisk utvärderande forskning** och kan beskrivas som kunskapsorienterad, förklaringsinriktad samt problematiserande utvärdering medan den andra är **baserad på kvalitetsledningsmodeller** och kan beskrivas som interaktiv, samarbets- och förändringsinriktad samt kvalitetsfokuserad utvärdering. Båda har främjande av utveckling som mål. Den förstnämnda ansatsen går ut på att utifrån analyserade data upplysa utvärderingens användargrupper och förklara det utvärderade fenomenet (jfr. Shadish & al strategi 2 ovan). Tanken är att sammanställningen och presentationen av resultaten och väl vägda och motiverade utvecklingsrekommendationer som vilar på resultaten främjar utvecklingsarbetet på nationell och även lokal nivå. Den andra ansatsen är fokuserad på att mer direkt aktivera utvärderingens målgrupper till självutvecklande verksamhet (jfr. Shadish & al strategi 3 ovan). Anordnarna förutsätts genomföra omfattande styrda självutvärderingar, som de själva kan ha som underlag för det egna utvecklingsarbetet, men som också utnyttjas av en nationell utvärderingsgrupp för utvärdering av det nationella läget och för rekommendationer på nationell nivå. De båda ansatserna skiljer sig även i fråga om andra metodiska val. I det följande beskrivs hurudan former de två ansatserna tagit i rådets första tolv utvärderingsprojekt. I praktiken förekommer de två ansatserna inte så renodlade till sin form som i beskrivningen, men renodlas här för att synliggöra de val som ingår i utvärderingarna (se tabell 1).

Den kunskapsinriktade, problematiserande utvärderingen

Den kunskapsinriktade, problematiserande utvärderingen har sin utgångspunkt i traditionell forskningsmetodik. Utvärderingen går ut på att man samlar in information om ett fenomen genom etablerad forskningsmetodik, men att man går ett steg längre och värderar resultatet i relation till kriterier av något slag. Som referenspunkter används främst mål eller officiella normer men i bedömningen utnyttjas också utvärderarnas teoretiska kunskap. Sett ur detta perspektiv är det främst personalen vid universitet och högskolor som innehar lämplig sakkunskap för utvärderingsuppgiften.

Tabell 1. En jämförelse av referensramarna för utvärderingarna under rådet första mandatperiod

	<i>Kunskapsinriktad utvärdering</i>	<i>Kvalitetsfokuserad utvärdering</i>
<i>Metodisk referensram</i>	Traditionell forskningsmetodik efterföljd av en bedömningsfas	Europeisk eller motsvarande kvalitetssäkringsmodell
<i>Primärt syfte</i>	Ta fram information och utvecklingsförslag till stöd för val av åtgärder	Lokalt främja verksamhet som säkrar/utvecklar kvaliteten
<i>Kriterier</i>	Överensstämmelse med mål, handlingsnormer/-ideal	Överensstämmelse med kvalitetsledningens verksamhetsideal
<i>Primärt utvärderingsobjekt</i>	System, fenomen, relationer mellan åtgärder och resultat som helhet	Utbildningsanordnarnas verksamhetskvalitet
<i>Respondenternas roll</i>	Fungera som informanter	Utvärdera sig själva och bli utvärderade
<i>Primära data</i>	Frågeformulär riktade till enskilda individer	Gruppsjälvbeskrivning och -utvärdering
<i>Analys</i>	Kvalitativ helhetsbild baserad på kvantitativt och kvalitativt material	Kvantifiering av kvalitativt material, kvalitativa analyser
<i>Sakkunskap som är viktigast i bedömningsprocessen</i>	Teoretisk sakkunskap om fenomenet i fråga	Kännedom om fenomenet i praktiken

Det primära syftet är att undersöka fenomenet i fråga så, att man i slutändan kan ta ställning till hur bra läget är och på basen av informationen även härleda åtgärdsförslag. Man beskriver med hjälp av insamlade data hur systemet fungerar eller hur verksamheten som helhet ser ut samt vilka brister det finns och vad de verkar bero på. Till slut relaterar man resultatet till ett eller flera kriterier.

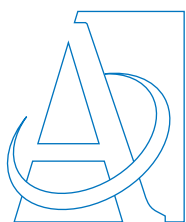
Som datainsamlingsmetod används i huvudsak enkäter med väl fokuserade frågor, inriktade på delområden som ur uppdragets och utvärderarnas sakkunskaps synvinkel efter fenomenanalys anses relevanta. Frågeformulären besvaras av enskilda personer, som representerar olika grupper vilka står i en nyckelposition till fenomenet. Dessa personer fungerar som informanter för utvärderarna. Utifrån analys av svaren på de enskilda frågorna skisserar man upp en helhetsbild av läget. Jämförelser mellan olika kontexter eller grupper görs så att slutresultatet i huvudsak är mångsidiga beskrivningar. Strävan är att jämförelserna också skall ge antydningar om orsakerna till eventuella skillnader.

Den aktiverande, kvalitetsfokuserade utvärderingen

Den aktiverande utvärderingen har sin utgångspunkt i det praktiska utvecklingsarbetet. Som metodisk referensram har kvalitetssäkrings- och kvalitetsledningsmodeller (såsom EFQM och CQAF) fungerat. Läget i fråga om verksamhetens kvalitet bedöms relaterad till normen för en rationell utvecklingsinriktad verksamhet och värderingen baseras på en mer eller mindre artikuleraad konsensusuppfattning om denna norm. Som referenspunkter används idealet för en rationell utvecklingsinriktad organisation men i bedömningen utnyttjas också utvärderarnas praktiska erfarenhet. Med denna ansats finns potentiella utvärderare främst att sökas bland praktiker såsom organisationernas ledare.

Det primära syftet är att genom att genomföra utvärderingen i dialog med utbildningsanordnarna aktivera aktörerna på fältet, så att de utvecklar sin verksamhet i linje med den verksamhetsnorm som utgör kriterium för utvärderingen. Det primära utvärderingsobjektet är i vilken mån anordnarens verksamhet i anslutning till det fenomen som utvärderas uppfyller de kvalitetskrav som formulerats i enlighet med kvalitetsledningsmodellen.

Utvärderingen baserar sig på gruppsjälvbeskrivningar och gruppsjälvutvärderingar som nyckelpersoner i anslutning till fenomenet tillsammans formulerar. På basen av dessa gruppsjälvbeskrivningar och -utvärderingar utvärderas också de enheter, samarbetsteam o.dyl. som gjort upp dem. Respondenternas roll är att utvärdera sig själva och att som grupp bli utvärderad i relation till de kriterier som kvalitetsmodellen föreskriver. Eftersom grupperna poängbedöms, dvs. resultatet kvantifieras, kommer varje grupp att också få en position relaterad till de övriga grupperna.

Innebörden av de nationella utvärderingarnas metodiska ansatser för anordnare av utbildning

I det följande granskas vilka funktioner de olika ansatserna får ur utbildningsanordnarens perspektiv och i vilken mån de olika ansatserna möter olika behov. Båda ansatserna har fördelar och nackdelar och dessa är dessutom beroende av vilka de specifika syftena är i olika utvärderingar.

Enligt lagarna rörande såväl den grundläggande, gymnasie-, yrkes- som vuxenutbildningen hör det till anordnare av utbildningen att även delta i nationella utvärderingar. I t.ex. 16§ i gymnasielagen (21.8.1998/629) sägs det: ”Den som ordnar utbildningen skall också utvärdera den och bedöma vilken verkan utbildningen har samt delta i extern utvärdering av verksamheten. För den externa utvärderingen finns i anslutning till undervisningsministeriet ett särskilt råd för utbildningsutvärdering, som tillsammans med universitetet, utbildningsstyrelsen och andra utvärderingsexperter bildar ett nätverk för utvärdering.” Sätten att organisera de nationella utvärderingarna och de metodiska ansatserna har därvid direkt följder för utbildningsanordnarna.

Även om de enskilda utvärderingarna varierar till sitt specifika syfte, så syftar alla utvärderingar dock ytterst till att stödja undervisning och inlär-

ning. För anordnare av utbildning gäller det därför att ta tillvara det stöd som utvärderingarna har att ge. Oberoende av specifikt syfte ger utvärderingarna åtminstone information om vilka frågor/fenomen som anses viktiga inom utbildningspolitiken. De visar på områden där det troligtvis inom en snar framtid kommer att hända något, som anordnarna hamnar att reagera på.

Då utbildningsanordnarna fungerar som informanter, innebär deltagande en möjlighet att påverka, att föra vidare till beslutsfattarna de egna erfarenheterna om vad som fungerar bra och vad som kräver åtgärder. Man kan lyfta fram utvecklingsområden som man på sin egen beslutsnivå annars har svårt att åtgärda.

Då utbildningsanordnarna själva utgör föremål för utvärdering, ger utvärderingsfrågorna och/eller den styrda självutvärderingen respondenterna ett analysredskap som direkt kan användas för utvecklande av verksamheten på den egna beslutsnivån.

Utbildningsanordnaren har också skäl att ställa sig kritisk till enskilda utvärderingar. De viktigaste frågorna för anordnaren är: Är nyttan av utvärderingen större än kostnaderna i form av tids- och personresurser? Kommer man att ha möjligheter, t.ex. i form av tid och pengar, att på den egna nivån utnyttja utvärderingsresultaten? Kan man förvänta sig att utvärderingen och dess resultat verkligen kommer att påverka beslutsfattandet och utnyttjas i utvecklingsarbetet på högre nivå? Om respondenten i en utvärdering kan svara jakande på en av dessa tre frågor, finns det förutsättningar för ett engagerat deltagande i utvärderingen. Utvecklande utvärdering förutsätter alltså ett etiskt förhållningssätt och ansvarstagande av såväl den part som utvärderar som den part som utvärderas eller fungerar som respondent.

Det kanske viktigaste kriteriet för god utvärdering ur anordnarsynvinkel är att utvärderingarna ger sådan information som anordnarna behöver och i en sådan form att de är lätta att utnyttja. Den kunskapsinriktade utvärderingen kan, om respondenterna så önskar, i samma utsträckning som aktiverande utvärdering utnyttjas för utveckling av verksamheten

inom den egna organisationen. De tankar som väcks när man besvarar en enkät, kan utnyttjas för gemensamma diskussionen inom arbetsgemenskapen. Denna analys av situationen är då bara frivillig. I den aktiverande utvärderingsmodellen krävs en självutvärderingsfas och denna styrda gemensamma utvärderingsfas garanterar att föremålet för utvärderingen bearbetas på ett sådant sätt som antas leda till förbättring av verksamheten. Aktiverande utvärdering stöder alltså utvecklingsprocessen en bit längre. Utnyttjandet av denna information för åtgärder på lokal nivå är dock även i denna utvärderingsmodell frivillig.

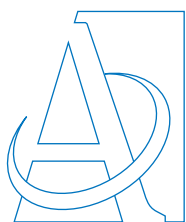
Utvärderingarna kan vara till nytta för anordnare förutom genom att sätta igång tanke- och utvecklingsprocesser i samband med datainsamlingen även genom att ge information om läge, utvecklingsbehov samt åtgärdsförslag. På ett seminarium om yrkes- och vuxenutbildningen nyligen konstaterade deltagarna självkritiskt att det krävs en attitydförändring till utvärderingsrapporteringen. Det ansågs att man vid läroanstalterna mer aktivt borde ta till sig den information som ges i utvärderingsrapporter, men att det också behövs olika former av rapportering. Seminarier ansågs vara effektivare än rapporter när det gäller att få olika aktörer att tillägna sig och nyttiggöra resultaten. Svedlin (2005, 158–159) har analyserat problemet med att på lokal nivå kunna tillägna sig resultaten av nationella utvärderingar. Hon konstaterar att man av en fungerande utvärdering bör kunna förvänta sig att den strävar att nå ända fram till dem som upprätthåller och står för genomförandet av verksamheten. I detta syfte kan det vara skäl att försöka få till stånd att bearbetningen av informationen försiggår i en bred och ansvarsfull mottagargrupp, som därtill har kanaler att påverka de lokala besluten. En potentiell modell kunde enligt henne vara att efter resultatpublicering erbjuda ett mindre antal kommuner/skolor möjlighet att ta del av ett feedback program.

Även när det gäller rapporteringen finns det skillnader mellan den kunskapsinriktade, problematiserande utvärderingen och den aktiverande, kvalitetsinriktade. Den kunskapsinriktade, problematiserande utvärderingen beskriver resultatet i en allmän form, där utnyttjande av resultatet på lokal nivå kräver att man försöker förstå fenomenet som helhet och själv placera in sig själv i denna helhet. Vilka åtgärder vore befogade inom

den egna organisationen med tanke på vad man får veta om helheten och vad man vet om sig själv och sin organisation? Att utnyttja utvärderingsresultaten kräver alltså mer ansträngning av den som tar del av resultaten då ansatsen är kunskapsinriktad än när utvärderingen baserar sig på kvalitetsmodellen. Den aktiverande, kvalitetsinriktade utvärderingen bygger upp åtgärdsförslagen på basen av den verksamhetsnorm, som ligger till grund för utvärderingen. Åtgärdsförslagen är i princip konkret anknutna till avvikelser från verksamhetsnormen. Anordnaren måste dock ställa sig samma slutfråga i båda fallen: Vilka åtgärder är befogade för en själv med tanke på vad man vet om sig själv och sin organisation?

Vid kunskapsinriktad utvärdering utvärderas inte enskilda anordnare och det finns ingen information att ge om enskilda anordnares situation. Anordnarna är beroende av hur väl de känner sig själva när de utnyttjar utvärderingsresultatet. Vid kvalitetsinriktad utvärdering finns det information om hur enskilda anordnares verksamhet bedömts i relation till den verksamhetsmodell som utgör idealet. Denna information utgör ett mervärde för dem som utvärderats. Hittills har denna information inte getts anordnarna, men ett anordnarspecifikt responssystem är nu under utveckling vid rådet.

Den kritiska frågan vid utvecklandet av responssystemet är, i vilken form responsen bör ges för att informationen skall stöda utvecklingsarbetet. En summativ slutpoäng, som komprimerar anordnarens läge i relation till andra anordnare, fungerar nödvändigtvis inte stödjande. Det behövs mer uppgifts- och åtgärdsorienterad respons än så. En sådan respons till anordnarna som ger anordnaren information om hur gott dess resultat är i relation till andra anordnare är ägnat att väcka konkurrensinstinkten och uppmuntrar till tävling med andra anordnare. En respons till anordnarna som beskriver anordnarens resultat i relation till utvärderingsgruppens uppfattning om ett gott resultat är däremot ägnat att stärka medvetenheten om målet för verksamheten och stöda ett målorienterat utvecklingsarbete. En utomståendes syn på de egna styrkorna och svagheter bidrar till att uppmärksamma de egna blinda fläckarna – något som självutvärderingen missar. Då anordnaren ges information om mot vilka ideal dess verksamhet och resultat speglats, har anordnaren även möjlighet att kritiskt granska responsen utifrån sina egna värderingar.

Utvärderingsprocessen och dess strategiska frågeställningar

Oberoende av vilka fenomen utvärderingen berör så innefattar utvärderingsprocessen en rad analyser och ställningstagande, av vilka de viktigaste är:

- klarläggande och synliggörande av varför utvärderingen görs
- analys av utvärderingens frågeställning och därmed förknippade värden
- kontextanalys
- val av referensram/metodisk ansats
- val av kriterier
- val av tillvägagångssätt
- analys av data
- slutsatsanalys
- utarbetande av utvecklingsförslag och synliggörande av bakgrund för dem.

Vi skall här kortfattat diskutera dem alla och samtidigt relatera dem till de två metodiska ansatserna. Alla som berörs av en utvärdering eller som tar del av resultaten har rätt att förvänta sig genomskinlighet i fråga om dessa val.

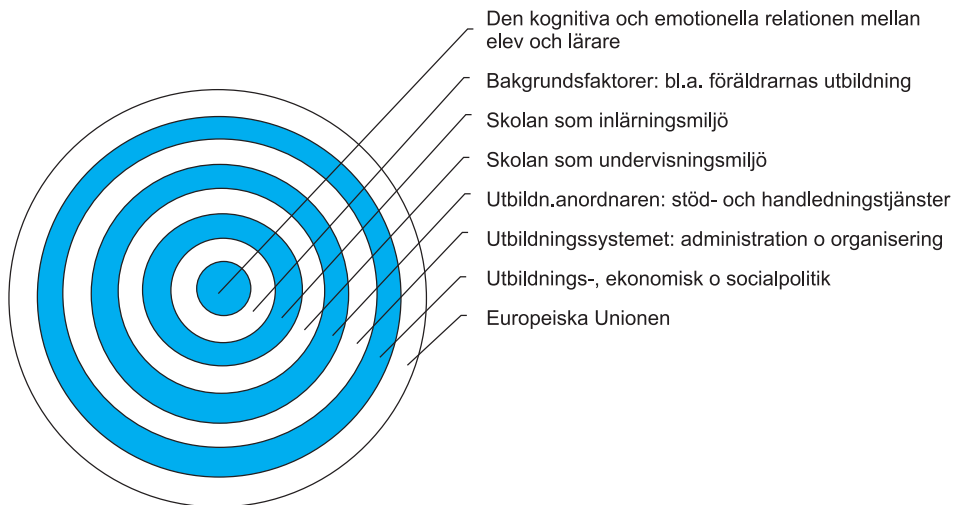
Klarläggande av varför utvärderingen görs

Även om utvärderingsprojekten har en stram tidtabell, och just därför, så är det viktigt att både planeringsgruppen och utvärderingsgruppen reserverar tid för frågan varför och grundligt diskuterar igenom varför utvärderingen görs. Vilken nytta önskar man att utvärderingen skall få på olika nivåer inom utbildningen och vilka effekter vill man eventuellt undvika? Svaren på dessa frågor har följder för alla senare val. Analysen av orsak och syfte gör det lättare att prioritera och fokusera arbetet.

Diskussionen om utvärderingens syften tjänar även som utgångspunkt för en allmän plan för hur man skall informera om utvärderingen och sprida resultatet av den. Utvärderarna åläggs på detta sätt även ett visst ansvar för att utvärderingen får önskade effekter och att processen förs till sin ända.

När man diskuterar syftet med utvärderingen blottläggs preliminärt de olika värderingar som är eller kan vara knutna till utvärderingen. För forskarna inom den kunskapsinriktade ansatsen innebär detta att man går ut ur sin pedagogiska glasbur och medvetandegör såväl utvärderingens som sina egna sociala och samhälleliga bindningar samt att man vågar värdera. För allmänpraktiker inom den kvalitetsfokuserade utvärderingen ligger utmaningen i att se bakom det invanda och granska utvärderingen och dess effekter i ett större sammanhang.

Eftersom utvärderingsverksamhetens yttersta syfte enligt lag och förordning är att stöda elevernas inlärning och undervisningspersonalens arbete måste utvärderingarnas specifika syften stå i samklang med detta övergripande syfte. Oberoende av på vilken nivå utvärderingen fokuseras är det skäl att hålla utbildningskontexten i sin helhet i minnet. Mehtäläinens (2005) modell av vilka faktorer på olika nivåer som är väsentliga med tanken på elevernas inlärningsuppgift kan tjäna som påminnelse dels om vad som utgör kärnan i utbildningen dels om vilka andra nivåer i utbildningskontexten som behöver beaktas vid varje utvärdering.

Figur 2. *Utbildnings kontext – från kärna till premisser av alltmer övergripande slag (Mehtäläinen 2005, 42).*

Analys av utvärderingens frågeställning

Man kan förhålla sig på olika sätt till ett utvärderingsuppdrag. Man kan ta uppdragstexten som en lagtext och genom textanalys försöka säkerställa vad uppdragsgivaren exakt har tänkt sig. Utvärderaren kan också ta uppdragstexten som geografiska koordinater och se det som sin uppgift att utifrån sin sakkunskap precisera utvärderingens frågeställning.

Utvärderingsuppdragen varierar i praktiken med hänsyn till hur specificerade frågeställningarna är. Uppdragen är dock ofta formulerade så att de tillåter såväl breddning som fördjupning av de frågeställningar som utgör minimikrav, men i praktiken tillåter de ekonomiska resurserna sällan någon större utvidgning. Ändå är det skäl att analysera uppdraget ur ett vidare perspektiv för att vid behov kunna ifrågasätta de antaganden och värderingar som uppdraget vilar på eller åtminstone synliggöra dem.

Uppdragen varierar även med hänsyn till vilken typ av information som förväntas. Uppdragen kan vara formulerade så att de fokuserar på orsak och verkan i anslutning till ett fenomen. Uppdragsgivaren är t.ex. intresserad av hur ett system fungerar och vilka åtgärder som har önskade effek-

ter och vilka som inte har det. Uppdragen kan också vara formulerade så att de fokuserar på läget i fråga om ett fenomen. Uppdragsgivaren är t.ex. intresserad av hur väl de som ålagts en uppgift gjort ifrån sig. Ändå är det utvärderingsgruppen som i sista hand tar ställning till om man i detta fall nöjer sig med att utvärdera hur väl aktörerna lyckats i sin uppgift eller om man också utvärderar vilka möjligheter de har i den givna kontexten att fullfölja sina uppgifter, dvs. kritiskt granskar även systemet som sådant.

Analys av kontexten

Den första egentliga fasen i en utvärdering är kontextanalys. Kontextanalysen stöder analysen av de två frågeställningarna ovan: varför och vad man skall utvärdera. Det är viktigt att analysera det fenomen man fått i uppdrag att utvärdera ur såväl utbildningspolitisk som teoretisk synvinkel. Den utbildningspolitiska kontextanalysen utgör den bakgrund mot vilken kriterierna för utvärderingen formuleras. Den teoretiska kontextanalysen stöder operationaliseringen av utvärderingens centrala begrepp och utgör bakgrund för utformningen av utvärderingsinstrumenten.

Konkret innebär den utbildningspolitiska kontextanalysen att man klargör vilka lagar, förordningar och normgivande dokument som styr det fenomen som man utvärderar samt vilken utbildningspolitisk diskussion som förts eller förs om fenomenet. Det centrala är vilka målsättningar med avseende på resultat och verksamhet som uttalats.

Den teoretiska kontextanalysen innebär ställningstagande till två frågor. Vilka begrepp och aspekter är centrala med avseende på syftet med utvärderingen? Hur skall man begränsa fenomenet för att det skall kunna utvärderas inom ramen för befintliga resurser utan att ge avkall på relevans och tillförlitlighet, dvs. hur skall man prioritera? När man analyserat uppdraget och gjort en ingående fenomenanalys, är följande steg val av metodisk ansats.

Val av referensram/metodisk ansats

Avgörande vid valet av metodisk ansats är uppfattningen om vad utvärdering är. En del sätter mer eller mindre likhetstecken mellan utvärdering och forskning, medan andra har en betydligt mer pragmatisk syn på utvärderingen och ser fenomenen som artskilda (se Linnakylä & Atjonen 2008, 87–89).

Konceptet ”utvecklande utvärdering”, som introducerats av Rådet för högskolorna i dess utvärderingar (se Moitus & Saari 2004) och som vidareutvecklats inom de utvärderingar av yrkesutbildningen som Rådet för utbildningsutvärdering gjort (se Räisänen 2008), utgår ifrån att utvärdering till sin art skiljer sig från forskning. Den utvecklande utvärderingens primära syfte är att sätta igång utvecklingsprocesser och åstadkomma en gemensam syn på utvecklingsarbetet inom de organisationer som utvärderas och inte i första hand att söka sanningen om de fenomen som utvärderas.

Utifrån den traditionella forskningsbaserade utvärderingsansatsen uppfattas utvärderingens huvudsakliga uppgift vara att så noga som möjligt utforska fenomenet i fråga och ge en solid faktabas, som sedan utnyttjas i en skild värderingsfas, där resultatet vägs mot olika kriterier. En utvecklande effekt uppnås främst genom att utvärderingsgruppen lägger fram väl motiverade utvecklingsförslag, som kan beaktas i beslutsfattandet.

Syftet med utvärderingen avgör vilken metodisk ansats som är lämplig. En del uppdrag är mer fokuserade på frågan hur ett fenomen fungerar för att underlätta det nationella beslutsfattandet och utvecklandet av utbildningen på nationell nivå medan andra uppdrag har som underförstått syfte att på lokal nivå främja utvecklandet av det fenomen vars läge utvärderas. Det är dock rådets uppgift att välja lämplig metodik, så i sista hand är det planerings- och utvärderingsgrupperna, vilka förutsätts ha hög sakkunskap såväl om fenomenet ifråga som utvärderingsmetodik, som väljer metodisk ansats.

Val av kriterier

Varje utvärdering står och faller med dess kriterier. Vad är avgörande för om situationen kan anses vara god eller dålig? Begreppet god är ju mycket mångtydigt och svårt att definiera. Väljer man kvalitetledningsmodellen som ansats, finns kriterierna färdigt inbyggda i den. Det gäller endast att precisera vad de olika delkriterierna innebär tillämpade på det ifrågavarande fenomenet. Delobjektsvis finns det färdigt formulerade allmänna kriterier för vad som är olika bra på en skala från svag till god. En direkt tillämpning av modellens kriterier förutsätter dock att man gjort en värdeanalys redan i samband med valet av ansats och synliggjort de värderingar modellen vilar på (se Lyytinen & Nikkanen 2008, 28-30).

Väljer man en mer renodlad forskningsansats, härleds kriterierna från syftet med utvärderingen. Man kan t.ex. relatera resultaten till tidigare resultat, till mål och normer eller till uppskattade framtida behov. Man kan också utnyttja forskningsresultat om vilka handlingsätt och förhållanden som i anslutning till fenomenet och syftet i fråga ger goda resultat och välja dem till kriterier. Även om man bestämt sig för vad som skall fungera som måttstock, kvarstår frågan när resultatet av en verksamhet eller verksamheten i sig kan anses tillräcklig för att kunna definieras som god – något som man senast i bedömningsfasen måste ta ställning till.

Val av tillvägagångssätt

När frågeställningarna väl är preciserade och därmed också frågan om man skall utvärdera fenomenet på nationell nivå eller om man skall utvärdera enskilda utbildningsanordnare är besvarad, gäller det att välja ut respondenter. Vem kan ge den information som behövs eller vem bör aktiveras för det utvecklingsarbete man vill satsa på?

Fråga nummer två är: hur skall man gå till väga för att få den information man behöver? Enligt gällande förordning skall redan befintlig information alltid utnyttjas. Oftast räcker det inte till och insamling av ny data måste planeras. Möjligheterna är många: faktafrågor, enkäter, temaintervjuer,

självvärdering på individnivå, självvärdering på gruppnivå, osv. Oftast är det de ekonomiska ramarna samt tid- och personresurserna som avgör.

En etisk fråga att beakta är också respondenternas resurser. Eftersom anordnarna av utbildning är skyldiga att delta i nationella utvärderingar, hör det till god utvärderingsetik att också bedöma hur stor arbetsbörda man kan lägga på representanterna för anordnarna. En kritisk fråga är hur omfattande utvärderingar baserade på information från och åtgärder på anordnarnivå man kan göra och hur ofta. Om avsikten med utvärderingen är att stöda utvecklingen på lokalnivå måste det också finnas tid för själva utvecklingsarbetet efter att utvärderingen genomförts. En möjlig vägvisare för hur omfattande arbete respondenterna kan förväntas lägga ner på utvärderingen är hur primärt föremålet för utvärderingen är med tanke på utbildningsanordnarens uppgifter. Centrala övergripande frågor är det befogat att utvärdera mer ingående än perifera teman.

Val av sätt att analysera data

Beroende på hurdan datainsamling man gått in för, får dataanalysen olika former. Resultaten av enkäter med färdiga svarsalternativ kan sammanställas av statistiska experter och det ankommer på utvärderingsgruppen att endast beskriva och tolka resultatet samt bedöma det mot de kriterier man valt. I dylika fall har utvärderarna dock oftast valt att ännu göra några skolbesök för att kunna knyta resultaten till verkligheten och diskutera de preliminära resultaten med de persongrupper som besvarat enkäten, dvs. för att fördjupa sin förståelse för resultaten. En fördjupad förståelse ger också det, om man i enkäterna ställer öppna frågor och utvärderingsgruppen fördelar analysen och kodandet av svaren på alla medlemmar i gruppen.

När man utvärderar självbeskrivningar och – utvärderingar, anses kontakt med primärdata vara nödvändig. Då varje anordnarens digra självbeskrivning och -utvärdering bedöms med hänsyn till ett begränsat antal kriterier, innebär bedömningen en sammanfattande process, som vid sidan av kvantifiering av data (dvs. poängbedömning av enskilda anordnare) ger utvärderaren insikter i vad variationen består i. De iakttagelser om feno-

menet som utvärderarna gör i samband med bedömningen antecknas för att utnyttjas vid beskrivningen och tolkningen av resultatet.

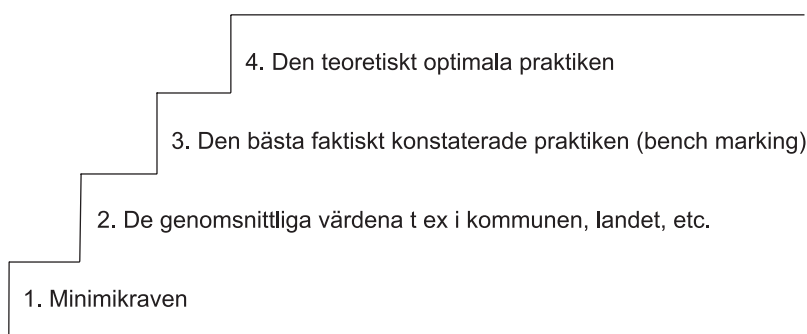
Slutsatsanalys

Oberoende av datainsamlingsmetod ingår i utvärderingen en fas av mer eller mindre intuitiv, men styrd, analys och tolkning av data, som vilar dels på utvärderarens sakkunskap om fenomenet i fråga dels på överenskomna riktlinjer. Bedömning kan definieras som en systematisk jämförelse, avvägning av goda (önskade) och dåliga (icke önskade) saker och fenomen samt analys av hur berättigade olika verksamhetsalternativ är utgående från vissa värdebaserade kriterier (Purola 1987). Bedömningen görs genom att tolka, beskriva och värdera utvärderingsobjektet på ett systematiskt sätt (Karlsson 1999, 31). Detta gör varje medlem för sig.

Själva bedömningsfasen innebär även en diskussion om betydelser ur de olika medlemmarnas skilda synvinklar, vilken utmynnar i ett gemensamt ställningstagande. Heterogena utvärderingsgrupper möjliggör en mångsidig analys och därigenom en så riktig tolkning som möjligt. Syftet med det rationella samtalet mellan deltagarna är att kritiskt granska vad som kan finnas bakom det vi uppfattar vid en första anblick och det kräver öppenhet för varandras åsikter och motiveringar (Karlsson 1999, 45). Ju noggrannare kriterierna slagits fast i planeringskedet, desto lättare är det att enas om slutsatserna.

Beroende på vad man fokuserar på vid bedömningen kan man indela analyserna i kvalitetsinriktad, problemorienterad och prognostisk bedömning (jfr. Knubb-Manninen 2008). Vid kvalitetsinriktad bedömning frågar man sig av vilken kvalitet det utvärderade objektet är, medan den probleminriktade analysen fokuserar på att identifiera kritiska punkter i det utvärderade fenomenet samt förutsättningar och hinder för ett gott resultat. Prognostisk bedömning åter fokuserar på framtida åtgärder, på att utvärdera sannolika effekter av möjliga åtgärder.

Vid kvalitetsinriktad bedömning kan man använda olika referenspunkter för att uppnå en relativt objektiv jämförelse av olika enheter/organisationer (se fig. 3). I flera av rådets utvärderingar har utvärderingsgruppen uppställt ett minimikrav, utgående från en bedömning av vad gruppen ansett det rimligt att uppnå. Ibland har man utnyttjat det genomsnittliga värdet för landet, när man jämfört olika typer av andordnare med varandra. Vid själva poängsättningen av enheter kan den teoretiskt optimala praktiken/resultatet utgöra en referenspunkt att utgå ifrån.

Figur 3. Att bedöma en verksamhet – objektiva referenspunkter (Karlsson 1999, 45)

Ofta väljer man att värdera utvärderingsobjektet med hjälp av flera olika kriterier för att på detta sätt belysa fenomenet från flera olika synvinklar. Då man utnyttjar den kvalitetsledningsbaserade modellens kriterier summerar man dock till slut de olika bedömningsresultaten. Har man en mera traditionell forskningsansats och en teoretisk förankring kan man också välja att granska de olika resultaten ur ett orsaks- och följdperspektiv. Ofta finns det inga behov av att överhuvudtaget komprimera resultatet till ett enda värde.

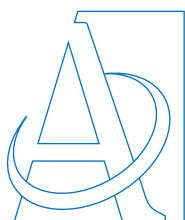
Utarbetande av utvecklingsförslag

Utvecklingsförslagen kan baseras på de åsikter som framkommit i respondenternas svar. De kan också baseras på utvärderarnas teoretiska sakkunskap om orsak och verkan. I det första fallet utnyttjar man respondentma-

joritetens sakkunskap och värderingar och i det andra fallet vilar förslagen på utvärderingsgruppens egna värderingar och sakkunskap.

Mot vilken bakgrund utvärderingen gjorts synliggörs bäst om varje utvecklingsförslag motiveras. Maximal trovärdighet förutsätter att man lägger fram tre former av bevis: Vilka är bevisen på brister i det delfenomen man lyfter fram, vilka är bevisen på att delfenomenet behövs och vilka bevis finns det på att den åtgärd man föreslår hjälper upp situationen?

När man utarbetar åtgärdsförslag, är det också skäl att klargöra på vilka nivåer det är möjligt att åtgärda fenomenet i fråga och klart rikta budskapet till de parter som har makt att handla. Om åtgärdsförslagen för olika grupper, såsom nationella beslutsfattare, lokala beslutsfattare och undervisningspersonal, presenteras skilt för sig, underlättar det nyttiggörandet av utvärderingen.

Utvecklingsbehov och vägval

Vid Rådet för utvecklingsutvärdering har man under de första åren inlett ett metodiskt utvecklingsarbete på bred bas. De enskilda planerings- och utvärderingsgrupperna har fått relativt stora befogenheter att utifrån sin samlade metodiska kunskapsbas skraddarsy metodiken för de olika projekten. De två huvudlinjer som här presenterats har utvecklats i utvärderingsgrupper med olikartade kombinationer av sakkunniga. Då utvärderingen genomförts av grupper där forskare dominerat har man gått in för en forskningsbetonad ansats. Då utvärderingen genomförts av grupper där praktiker dominerat har man åter gått in för en aktiverande ansats och utvärderat enskilda anordnare.

Den utmaning som nu föreligger är en ökad öppenhet för olika alternativ. Det är viktigt att inför varje ny utvärdering välja metodisk ansats och tillvägagångssätt utifrån syfte och utifrån de sätt man anser att utvärderingen kan nyttiggöras på och inte utifrån ett invariant mönster.

När utvärderingen institutionaliseras och utvärderingsvolymen eventuellt ökar, blir det alltmer viktigt att analysera effekterna av valda metoder -

och inte bara på kort sikt utan även med hänsyn till vilka de långsiktiga effekterna på utbildningen kan tänkas bli.

När man utvärderar fenomen i anslutning till utbildningens centralaste uppgifter är det befogat med en omfattande datainsamling och en omfattande utvärdering. När respondenterna utvärderar sina egna kärnuppgifter, drar de omedelbar nytta av det arbete de lägger ned och kan förutsättas satsa tid och energi på utvärderingen. När man vänder sig till respondenter med frågor som ur deras synvinkel ligger mera i periferin, är det skäl för utvärderarna att prioritera bland frågeställningarna och använda lätta, mindre tidskrävande datainsamlingsmetoder.

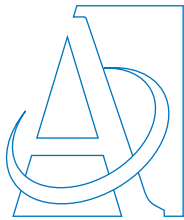
Den centrala frågan bakom varje utvärdering borde vara: Vad bör göras? En diagnostisk utvärdering med siktet inriktat på framtiden betjänar utbildningen bäst. I vårt konkurrensbetonade tidevarv är risken stor att utvärderingarna blir en tävling om ära och pengar för de olika anordnarna, skolorna, enheterna, osv. där det inte längre är elevens bästa som styr utvecklingen utan organisationens ära. Därför måste vi ställa oss den kritiska frågan: När och till vad behövs utvärdering av enskilda anordnare?

Enligt gällande lagstiftning har anordnarna rätt till de utvärderingsresultat som berör dem. Då nationella åtgärder och system utvärderas, betyder det att anordnarna har rätt att få information om det nationella resultatet. Då enskilda anordnare utvärderas bör anordnaren få information om sitt eget resultat. En metodisk fråga, som utvärderingsgrupperna då står inför, är i vilken form denna information bör ges. Riktgivande även här är syftet med utvärderingen. Hur skall responsen utformas för att den skall tjäna utvecklandet av de fenomen som utvärderas? Syftet och inte t.ex. ekonomin bör styra utformningen.

Att anordna utbildning är en komplex verksamhet med många olika deluppgifter i en komplex verksamhetsmiljö underordnad många olika beslutsnivåer. De olika utbildningsanordnarna fungerar dessutom under mycket olikartade villkor. Expanderande, stora utbildningsanordnare med skilda resurser för utveckling av verksamheten har ofta större vilja och möjligheter att satsa på utvärderingarna. Små anordnare med specifika

utbildningsuppgifter upplever inte alltid att utvärderingarna är relevanta med avseende på deras möjligheter att verka. Frågan är om man borde differentiera utvärderingarna och använda sig av olika utvärderingsinstrument och/eller vinkla frågorna något olika i olika verksamhetsmiljöer, för att om möjligt få till stånd en utvecklande och samtidigt emansipatorisk effekt vid sidan av övriga effekter i alla miljöer.

Utvärdering som utnyttjar experter från olika håll i landet och som garanterar en mångsidig utvärdering är organisatoriskt tungrodd och kräver resurser. Utformandet av utvärderingsprojekt i praktiken är i mycket beroende även av de resurser i tid och pengar som anslagits för projektet. För att utvärderingarna skall kunna genomföras med den noggrannhet som meningsfulla och tillförlitliga resultat kräver, är det viktigt att antalet nationella projekt och omfattningen av dem överensstämmer med de resurser som finns att tillgå.

Referenser

- Chelimsky, E. 1997. The coming transformations in evaluation. I E. Chelimsky & W. R. Shadish (red.) Evaluation for the 21st century. A handbook. Thousand Oaks: Sage, 1–26.
- Karlsson, O. 1999. Utvärdering mer än metod. Tankar och synsätt i utvärderingsforskning. En serie kunskapsöversikter från Svenska kommunförbundet nr. 3. < www.mdh.se/isb/mea/rapport_kom_forb_99.pdf > (20.4.07.)
- Knubb-Manninen, G. 2008. Utvärdering i utvecklande syfte på nationell nivå. I E. Korkeakoski & H. Silvennoinen (red.) Avaimia koulutuksen arvioinnin kehittämiseen. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 31. Jyväskylä.
- Korkeakoski, E. & Silvennoinen, H. (red.) 2008. Avaimia koulutuksen arvioinnin kehittämiseen. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 31. Jyväskylä.
- Korkeakoski, E. 2008. Riippumattomuus arviointitoiminnan periaatteena. I E. Korkeakoski & H. Silvennoinen (red.) Avaimia koulutuksen arvioinnin kehittämiseen. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 31. Jyväskylä.
- Linnakylä, P. & Atjonen, P. 2008. Arviointi, tutkimus ja arviointitutkimus koulutuksen tietotuotannossa. I E. Korkeakoski & H. Silvennoinen (red.) Avaimia koulutuksen arvioinnin kehittämiseen. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 31. Jyväskylä.
- Lyytinen, H.K. 2004. Hallintokulttuurinen riippuvuus. Opetusmoniste. Jyväskylän yliopisto.
- Lyytinen, H.K. 2008. Muntlig rapport. 26.10.2008.
- Lyytinen, H.K. & Nikkanen, P. 2008. Arvottaminen on arvioinnin ydintä. I E. Korkeakoski & H. Silvennoinen (red.) Avaimia koulutuksen arvioinnin kehittämiseen. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 31. Jyväskylä.
- Lyytinen, H.K. & Räisänen, A. (red.) 2005. Kehittämissuuntaa arvioinnista. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 6. Jyväskylä.
- Mehtäläinen, J. 2005. Arviointi järjestelmälliseksi. I H.K. Lyytinen & A. Räisänen (red.) Kehittämissuuntaa arvioinnista. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 6. Jyväskylä, 39–47.
- Moitus, S. & Saari, S. 2004. Menetelmistä kehittämiseen. Korkeakoulujen arviointineuvoston arviointimenetelmät vuosina 1996–2003. Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisu 10:2004.
- Räisänen, A. 2005. Kehittävään arviointiin. I H.K. Lyytinen & A. Räisänen (red.) Kehittämissuuntaa arvioinnista. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 6. Jyväskylä, 109–128.
- Räisänen, A. 2008. Koulutuksen järjestäjän opas. Koulutuksen järjestäjä ja kansallinen arviointi. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 34. Jyväskylä.

- Shadish, W. R. Jr., Cook, T. D. & Leviton, L. C. 1991. Foundations of program evaluation: Theories of practice. Newbury Park, Calif: Sage.
- Silvennoinen, H. 2008. Verkostomaisuus koulutuksen arvioinnin organisointitapana. I E. Korkeakoski & H. Silvennoinen (red.) Avaimia koulutuksen arvioinnin kehittämiseen. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 31. Jyväskylä.
- Svedlin, R. 2005. Utvärdering till stöd för lokalt beslutsfattande. I H.K. Lyytinen & A. Räisänen (red.) Kehittämissuuntaa arvioinnista. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 6. Jyväskylä, 153–161.
- Utbildningsutvärderingens nya inriktning. 2004. Utvärderingsprogram för perioden 2004–2007. Publikationer från Rådet för utbildningsutvärdering 2. Jyväskylä.

Bilaga 1. Den aktiverande, kvalitetsfokuserade modellens faser ur anordnarsynvinkel

Rådets aktiverande kvalitetsledningsbaserade modell har utvecklats inom yrkesutbildningen där den lanserats under namnet utvecklande utvärdering. Eftersom alla rådets projekt syftar till utveckling av utbildningen, har den metodiska ansatsen här benämnts i enlighet med sådana drag som skiljer den från rådets andra metodiska ansats.

Den aktiverande, kvalitetsfokuserade modellen, som bygger på en dialog i flera olika skeden av utvärderingsprocessen mellan å ena sidan rådets planerings- och utvärderingsgrupper och å andra sidan utbildningsanordnarna, kräver av utbildningsanordnarna ett systematiskt utvärderingsarbete som med sina olika faser kan ta upp till 2–6 månader och är relativt arbetsdrygt. För varje utvärderingsprojekt utses på anordnarnivå en koordinator, som fungerar som kontaktperson och som ansvarar för att utvärderingen genomförs på det sätt som utvärderingsgruppen förutsätter. Det är dock till hjälp om organisationen som helhet känner till hur utvärderingsprocessen är upplagd.

Därför ingår här som bilaga en översättning av kapitlet Arviointiprosessin vaiheet i publikationen **Räisänen, A. (2008) Koulutuksen järjestäjän opas. Koulutuksen arviointiveuvoston julkaisuja 34.**¹

Utvärderingsprocessen och dess faser

Utvärderingsprocessen utgörs av faser som följer på varandra och börjar med ett beslut om ett utvärderingsprojekt och avslutas med spridning av resultaten och en eventuell uppföljning (follow up). En utvärderingsprocess pågår 1–2 år. Faserna i utvärderingsprocessen varierar i viss mån mellan olika utvärderingsprojekt. Utvärderingsprocessen har i huvuddrag följande faser:

Inledning och preliminär planering av utvärderingen

Sekretariatet för utbildningsutvärdering inleder ett utvärderingsprojekt på uppdrag av undervisningsministeriet och gör upp en preliminär plan för

¹ översättning Lena Engblom

det till Rådet för utbildningsutvärdering. Rådet ger anvisningar om planeringen av utvärderingen och utser en planeringsgrupp sammansatt enligt principen mångsidighet för utvärderingsprojektet.

Kontakt- och informationssystem

Rådet för utbildningsutvärdering utnyttjar ett nätverktyg (Pedanet) i utvärderingsprojekten. Nätverktyget används i planeringen och utvärderingen av utvärderingsprojekten samt i kontakten med utbildningsanordnarna. Även anordnarna kan bilda nätverk med hjälp av systemet. Material till anordnarna och från anordnarna till rådet förmedlas via nätverktyget.

Vid användning av nätverkstjänsten tas hänsyn till frågor om datasekretess. Anordnarnas material är endast tillgängligt för utvärderarna. Anordnarna kan inte bekanta sig med varandras material utan tillstånd från respektive anordnare. Nätverktyget gör det möjligt för de anordnare som deltar i utvärderingen att föra en dialog med varandra.

Rekrytering och introduktion av planerings- och utvärderingsgrupper

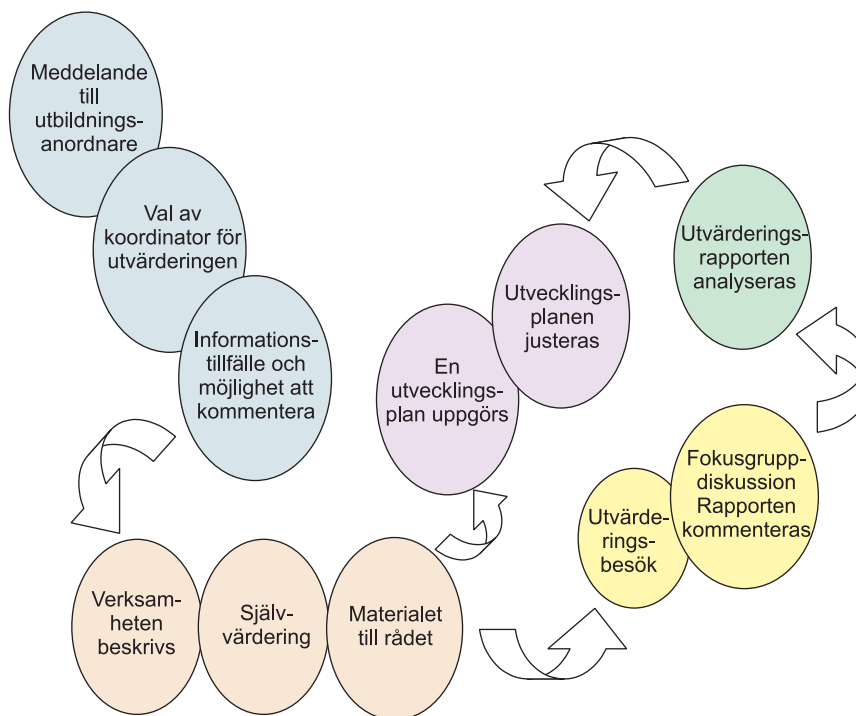
Sekretariatet för utbildningsutvärdering rekryterar medlemmar till planerings- och utvärderingsgrupperna och introducerar dem i sina uppgifter. Både planerings- och utvärderingsgrupperna kan även bekanta sig med ett utvärderingsobjekt på lokal nivå.

Utbildningsanordnarnas roll i utvärderingen och samarbetet med anordnarna

Ur anordnarnas perspektiv avancerar processen för ett utvärderingsprojekt huvudsakligen enligt figuren nedan.

Utvärderingsrådet **informerar** utbildningsanordnarna om kommande utvärderingar så tidigt som möjligt. Meddelanden skickas till utbildningsanordnarna och samtidigt ombeds de utse en **koordinator för utvärderingsprojektet** som på anordnarnivå svarar för organiseringen av utvärderingen och fungerar som kontaktlänk till utvärderingsrådet.

Rådet för utbildningsutvärdering organiserar ett **inledande seminarium** dit koordinatörer för olika enheter kallas. På det inledande seminariet får utbildningsanordnarna information om målen för utvärderingen och hur den ska genomföras.

Utbildningsanordnarna gör en självvärdering som baserar sig på **verksamhetsbeskrivningar och kvantitativ resultatinformation**. Först beskriver de sin verksamhet och sina resultat och därefter organiserar de ett utvärderingssammanträde där olika parter deltar (studerande, lärare, företrädare för läroinrättningar och anordnare samt centrala intressenter och samarbetspartner). Anordnarna behöver omkring 2 ½–3 månader för utarbeta verksamhetsbeskrivningar och göra en utvärdering.

Utbildningsanordnarnas självvärdering görs enligt den modell som har fastställts för respektive projekt. Självvärderingens innehåll, form och omfattning fastställs med hjälp av anvisningar och frågor inom den nationella utvärderingen. Utbildningsanordnarna bestämmer själva hur de organiserar sin egen utvärdering. Utvärderingen ska dock vara mångsidig. Detta innebär att såväl anordnare, läroinrättningar, studerande, företrädare för olika yrkesgrupper samt utomstående intressenter och samarbetspartner bör delta i utvärderingen. En egen utvärdering kan även begäras separat av studerande.

Om utvärderingen även lyfter fram **bästa/bra praxis** (best/good practises) kan rådet begära separata beskrivningar och egna utvärderingar i anslutning därtill av berörda parter. Bästa/bra praxis kan även lyftas fram i det egentliga materialet utan separat beskrivning.

Självvärderingsrapporten ska innehålla en beskrivning av verksamheten, kvantitativ information som behövs i utvärderingen och en utvärdering gjord av den lokala utvärderingsjuryn. Självvärderingen bygger på den konsensus som uppkommer vid utvärderingssammanträdet.

Utvärderingen görs utifrån beskrivningar och annat material och vid utvärderingen fastställs det vilka starka sidor verksamheten har och hur den behöver utvecklas. Både beskrivningen och utvärderingsresultaten ska skickas till Rådet för utbildningsutvärdering via nätverktyget.

Utbildningsanordnarna utarbetar en **utvecklingsplan** som bygger på utvärderingsresultaten. Denna plan skickas inte till rådet.

Utvärderingsrådet organiserar enligt beslut av utvärderingsgruppen **utvärderingsbesök och/eller nationella seminarier** där anordnarna kan ge mer upplysningar om utvärderingen. Vid utvärderingsbesöken intervjuas olika parter. Vid seminarierna analyseras de preliminära utvärderingsresultaten med hjälp av fokusgruppmetodik eller andra gruppmetoder. Därmed kan anordnarna delta i utvärderingarna och finslipningen av utvärderingsrapporterna.

Utvärderingsrådet skickar en utvärderingsrapport/-rapporter till utbildningsanordnarna avgiftsfritt. Ytterligare rapporter är avgiftsbelagda.

Utbildningsanordnarna analyserar den nationella utvärderingsrapporten och **tar den i beaktande i sin utvecklingsplan.**

Utvärderingsbesök

Utvärderingsgruppen gör vid behov utvärderingsbesök. Ett utvärderingsbesök är interaktivt. Genom utvärderingsbesök får utvärderingsgruppen en möjlighet att inhämta ytterligare motiveringar till det som har presenterats i materialet, kontrollera oklara punkter och få mer information om utvärderingsobjektet och vilka av dess delområden som är problematiska eller kräver utveckling. Utvärderingsbesöken ska likaså ge anordnarna stöd att utveckla sin egen verksamhet.

Utvärderingsbesöken varar 1–2 dagar. De kan basera sig på intervjuer med olika parter eller organiseras så att enskilda medlemmar i utvärderingsgruppen sitter med och observerar den regionala utvärderingsjuryns sammanträden.

Under ett **utvärderingsbesök** kan olika parter (t.ex. ledningen, lärare, studerande, övrig personal, intressenter) intervjuas och bekantskap stiftas med undervisnings- och studiemiljön. Ett besök kan innehålla följande:

- intervju med anordnaren
- intervju med ledningen för läroinrättningarna
- intervju med undervisningspersonalen och den övriga personalen
- intervju med studerande
- intervju med företrädare för arbetslivet/intressenter
- introduktion i undervisnings- och studiemiljön
- muntlig utvärderingsrespons.

Utvärderingsgruppen beslutar om utvärderingsbesöken och målen samt kommer överens om innehållet och principerna gällande utvärderingsbesöken. Utöver självvärderingsmaterial kan även annat kompletterande material begäras av anordnarna på förhand.

Besöken planeras i förväg tillsammans med den organisation som är föremål för utvärdering. Besöken överenskoms minst en månad på förhand med den enhet som är föremål för utvärdering. Sekretariatet för utbildningsutvärdering svarar för arrangemangen i anslutning till besöket tillsammans med den anordnare som är föremål för besöket.

När en utomstående utvärderare **deltar som observatör i ett utvärderingssammanträde** deltar han eller hon inte i diskussionen, utan har till uppgift att observera bland annat vad det talas om och vad det tigs om.

Utvärderingsrespons

Ett utvärderingsbesök innefattar muntlig respons och utvärderingsgruppen skickar dessutom en responsrapport på fem sidor till anordnaren en månad efter utvärderingsbesöket. Den anordnare som har fått respons kan kommentera responsen på den egna organisationen.

När utvärderarna medverkar som observatörer på utvärderingssammanträden ges ingen respons.

Utvärderingsseminarier och intervjuer

Utvärderingsrådet arrangerar utvärderingsseminarier för utbildningsanordnarna där anordnarna har möjlighet att föra fram ny information om utvärderingsobjektet och tillsammans med utvärderingsgruppen analy-

sera de preliminära resultaten av utvärderingen. Ett utkast till rapport skickas till anordnarna på förhand. Vid utvärderingsseminarierna kan till exempel fokusgruppmetodik tillämpas.

Utvärderingsrapport

En utvärderingsrapport innehåller en beskrivning av utvärderingsobjektet, utvärderingsmetoderna och utvärderingsprocessen samt utvärderingsresultaten jämte utvärderingsgruppens tolkningsmässiga analys av utvärderingsobjektets situation på olika delområden. Även utvärderingsgruppens uppfattning om starka sidor och utvecklingsobjekt presenteras. Utvärderingsrapporterna innehåller utvärderingsgruppens tolkningar och utvärderande slutsatser. Dessutom innehåller de beskrivningar av bästa praxis.

I utvärderingsrapporterna jämförs inte anordnarna så att underlag kan skapas för rankinglistor. En enskild anordnare kan således inte få information om egna resultat i utvärderingsrapporterna.

En utvärderingsrapport är offentlig och utvärderingsgruppen ansvarar för utformningen av den. Rapporten publiceras i en publikationsserie från Rådet för utbildningsutvärdering och på utvärderingsrådets webbplats. Sekretariatet för utbildningsutvärdering ansvarar för redigeringen och distributionen av publikationen.

Informering, offentliggörande av utvärderingsresultat och presentation av resultat samt responssystem

Rådet för utbildningsutvärdering ansvarar för att offentliggöra och informera om väsentliga resultat. De väsentliga resultaten av utvärderingarna offentliggörs. Utvärderingsrapporterna utges i en publikationsserie från Rådet för utbildningsutvärdering. Utvärderingsrapporterna är inte offentliga förrän de har överlämnats till undervisningsministeriet.

Uppföljning

Effekterna av utvärderingarna utvärderas genom uppföljning (follow up). Syftet med uppföljningen är att ge ytterligare stöd till de parter som deltar i utvärderingarna att höja kvaliteten på utbildningen. Uppföljningen görs cirka tre år efter den egentliga utvärderingen och är mindre till sin omfattning än den egentliga utvärderingen. Den fokuserar på hur rekommendationerna i den egentliga utvärderingen har uppfyllts.

Bilaga 2. Den kunskapsinriktade, problematiserande utvärderingsmodellens faser ur anordnarsynvinkel

Anordnaren informeras om utvärderingen

När Rådet för utbildningsutvärdering fått ett utvärderingsuppdrag av undervisningsministeriet och tillsatt en planeringsgrupp sänder rådet ut preliminär information om projektet till de anordnare som utvärderingen kommer att beröra. **Anordnarna är enligt gällande lag skyldiga att delta i nationella utvärderingar.** Anordnarnas uppgift är att sprida informationen vidare inom sin organisation. För att garantera att informationen snabbt når fram till berörda parter vid läroanstalterna skickas ofta information även till de berörda läroanstalternas rektorer. I samband med att den första informationen sänds ut brukar **mottagarna även ges möjlighet att framföra synpunkter på frågeställningar som de anser att planeringsgruppen bör ta hänsyn till vid planeringen av utvärderingen.** Information om kommande utvärderingar kan dessutom spridas via olika tillställningar som infaller lämpligt och via lämpliga organisationers interna informationskanaler. När information ges på seminarier o. dyl. tillställningar, har deltagarna möjlighet till omedelbar respons på planerna.

Anordnaren ger information för utvärderingen

I utvärderingar av kunskaps- och förklaringsriktad art insamlas information om det fenomen som utvärderas främst genom enkäter till olika nyckelgrupper såsom rektorer, representanter för anordnare, lärare, eller elever m.fl. **Det är anordnarens uppgift att se till att personalen har tid och möjlighet att bidra med den information som utvärderingsgruppen ber dem om.** Det är i allmänhet rektorerna som fungerar som kontaktperson och förmedlare av enkäterna. För att underlätta informationsbearbetningen kommer rådet alltmer att använda sig av elektroniska frågeformulär på webben. Enkäterna består i huvudsak av frågor med färdiga svarsalternativ, men även öppna frågor som kräver fria beskrivningar ingår. Frågorna kan vara av typen faktafrågor, ungefärliga uppskattningar och bedömningar. **Oftast gäller det att beskriva och kritiskt granska hur det fenomen som utvärderas fungerar ur respondentens egen synvinkel sett.**

Ur respondentens synvinkel kan deltagande i en utvärdering ses som en möjlighet att påverka, dvs. att föra vidare sin vetskaper om vad som fungerar bra och vad som fungerar dåligt till personer med makt att åtgärda situationen. Deltagandet kan också ses som en möjlighet att se över den

egna situationen/verksamheten samt identifiera eventuella problem för att kunna rikta in sin egen verksamhet bättre. När även kollegerna fokuserar på samma frågor, är det ett gynnsamt tillfälle att starta en intern diskussion om läget inom organisationen i stort.

Anordnaren informeras om utvärderingens resultat

Utvärderingsgruppen sammanställer svaren, analyserar och beskriver fenomenet och bedömer situationen nationellt samt jämför situationen med hänsyn till vissa allmänna faktorer, som t.ex. anordnarens geografiska läge, storlek, undervisningsspråk. Vid rapporteringen av utvärderingsresultaten framläggs kunskap om läget i stort och **denna fördjupade nationella kunskap fungerar sedan som en jämförelsepunkt för dem som deltagit i utvärderingen – som en jämförelsepunkt för självutvärdering.** Utvärderingsrapporterna ger **ett faktaunderlag som kan tillämpas även för styrning av anordnarens eget utvecklingsarbete.**

I utvärderingar av kunskaps- och förklaringsriktad art förekommer även skolbesök samt intervjuer av nyckelpersoner. Dessa berör dock endast en liten del av anordnarna per utvärdering. Syftet med skolbesöken med tillhörande diskussioner med olika parter tjänar närmast syftet att fördjupa utvärderingsgruppens förståelse för fenomenet i fråga. Ur anordnarens synvinkel är nyttan av ett skolbesök i princip av samma slag som av enkäter.

Beroende på utvärderingens frågeställningar kan läroanstalterna och/eller anordnarna i vissa fall få feedback även om delar av sin egen verksamhet på basen av enkäterna – dock med beaktande av forskningsetiska regler.

För optimal nytta av utvärderingarna krävs det att anordnarna av utbildning aktivt tar till sig den information som erbjuds i olika former.

Bilaga 3. Ett autentiskt exempel på genomförandet av utvärdering: utvärderingen av pedagogiken inom den grundläggande utbildningen

Utgångspunkter för utvärderingsgruppens arbete

Rådet för utbildningsutvärdering fick efter underhandlingar med undervisningsministeriet den 10.11.2006 i uppdrag att organisera en utvärdering av pedagogiken i den grundläggande utbildningen. Tidtabellen var stram. Utvärderingen skulle vara genomförd inom utgången av 2007. Rådet för utbildningsutvärdering tillsatte den 15.12.2006 en kombinerad planerings- och utvärderingsgrupp bestående av 7 medlemmar. I gruppen ingick fyra representanter för universitetsvärlden, en representant för utbildningsstyrelsen och två representanter för skolvärlden. I medlet av januari inledde gruppen sitt arbete. Den biträdades av huvudplanerarna inom allmänbildande och svensk utbildning vid sekretariatet för utbildningsutvärdering.

Utvärderingsuppdragets gränser drogs upp

Med tanke på att utvärderingen skulle genomföras som nätverksutvärdering (vilket förutom arbetskostnader även medför avsevärda resekostnader) var de anslagna resurserna för utvärderingen knappa. De personer som ingick i gruppen var emellertid mycket entusiastiska inför utvärderingsuppgiften, som de ansåg vara till stor nytta vid utvecklandet av utbildningen. Gruppen beslöt därför att genomföra uppdraget i den omfattning som den ansåg nödvändig, även om det innebar att en del av arbetet måste göras utan ersättning.

Utvärderingens frågeställningar utformades

Utvärderingsarbetet inleddes med en sammanställning av tidigare forsknings- och utvärderingsresultat med anknytning till pedagogiken inom den grundläggande utbildningen – en teoretisk kontextanalys. Samtidigt identifierades och analyserades utvärderingens centrala begrepp. Lagen och förordningen om den grundläggande utbildningen, statsrådets förordning om mål och timfördelning samt de pedagogiska normer som ingick i läroplansgrunderna analyserades. Gruppen diskuterade sig på basen av detta material fram till en gemensam definition av begreppet pedagogik och utifrån denna definition härleddes sex centrala innehållsområden för utvärderingen.

Val av metodisk ansats och kriterier

Utvärderingsgruppen konstaterade att de ekonomiska resurserna inte tillät informationsinsamling genom observation av den pedagogiska praxisen, utan att man måste förlita sig på lärarnas och rektorernas egna uppgifter. Med de utkristalliserade innehållsområdena som utgångspunkt utarbetades enkäter till lärare och rektorer. För att fördjupa den kunskap som enkäten gav beslöt gruppen emellertid att alla gruppmedlemmar också skulle göra några skolbesök.

Samtidigt med utarbetandet av enkäterna mognade kriterierna fram: arten av lärarnas pedagogiska grundtankar, lärarnas medvetenhet om målen, undervisningsmetodernas mångsidighet, beaktandet av elevernas särdrag, den pedagogiska miljöns funktionsduglighet och jämlikheten i undervisningen. För att komma fram till en formulering av kriterierna som alla kunde acceptera krävdes dock flera diskussioner.

Analys av data

Enkäterna innehöll såväl frågor med givna svarsalternativ som öppna frågor. Svaren på frågorna med givna svarsalternativ analyserades, sammanställdes till tabeller och beskrevs av sekretariatets personal. Svaren på de öppna frågorna förklassificerades av några gruppmedlemmar med forskarerfarenhet. Gruppen beslöt dock att alla medlemmar skulle delta i kodandet av de öppna frågorna för en mer direkt kontakt med lärarnas tänkande, även om det enligt forskningsnormerna hade varit mer tillförlitligt att en och samma person hade kodat hela materialet. Detta arbete upplevdes av alla som mycket givande. Varje medlem gick igenom ca 200 enkäter var och kodade de öppna frågorna i dem. Efter detta arbete beskrev och bedömde medlemmarna var för sig preliminärt situationen i fråga om de överenskomna kriterierna.

Vid skolbesöken, som gjordes efter att enkätresultaten delvis analyserats, deltog gruppmedlemmarna i några lektioner, intervjuade lärare samt diskuterade med lärarkollegiet och andra inbjudna lärare om de centrala preliminära resultaten av enkäten. Dessa erfarenheter av skolans verklighet utgjorde sedan bakgrund för tolkningen av data.

Slutsatser och utvecklingsförslag utarbetades

För den slutliga utvärderingen sammanställdes alla medlemmars preliminära beskrivningar och bedömningar av enkätsvaren till en enhetlig text som gruppen diskuterade och omarbetade till en beskrivning som alla kunde acceptera. Samtidigt diskuterade man sig fram till formuleringen

av en övergripande bedömning av de sex innehållsområden som man innefattat i begreppet pedagogik. I diskussionerna möttes forskningens kritiska, ifrågasättande förhållningssätt och pedagogikens konstruktiva, stödjande handlingssätt. Slutsatserna vägdes fram med stöd av såväl enkätresultaten, tidigare forsknings- och utvärderingsresultat som teoretisk kunskap och officiella normer.

Utvecklingsförslagen diskuterades fram från samma kunskapsbas. Gruppmedlemmarna var starkt förankrade i pedagogiskt utvecklingsarbete och denna värdegrund syns i utvärderingen på så sätt att utvecklingsförslagen i huvudsak är av pedagogisk art och endast några få av utbildningspolitiskt slag.

PUBLIKATIONER FRÅN RÅDET FÖR UTBILDNINGSPÄRDERING

- 1:2004 **Koulutuksen arvioinnin uusi suunta.** Arviointiohjelma 2004–2007. 55 s. 10 e. Myös verkkoversio.
- 2:2004 **Utbildningsutvärderingens nya inriktning.** Utvärderingsprogram för perioden 2004–2007. 57 s. 10 e. Även nätversion.
- 3:2005 **New Directions in Educational Evaluation.** Evaluation Programme 2004–2007. 64 s. 10 e. Myös verkkoversio.
- 4:2005 Ståhle, B.: **Toisen asteen koulu Pohjoismaissa.** Toisen asteen koulujen pohjoismainen vertailu ”Pohjoismainen ISUSS-raportti”. 143 s. 20 e. Myös verkkoversio.
- 5:2005 Räsänen, A.: **EFQM-arviointimalli ammatillisen koulutuksen järjestäjien arvioinnin tukena.** 72 s. 20 e.
- 6:2005 Lyytinen, H.K. & Räsänen, A. (toim.): **Kehittämissuuntaa arvioinnista.** 246 s. 25 e.
- 7:2005 Rönholm, H. & Räsänen, A. (toim.): **Arviointi tukee kehittymistä – miten arvioinnin kehittymistä tuetaan?** Koulutuksen järjestäjien tukeminen arviointiin liittyvissä asioissa. 37 s. 15 e. Myös verkkoversio.
- 8:2005 Korkeakoski, E. (toim.): **Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa.** Osaraportti 1: Arviointiraportti. 61 s. 12 e. Myös verkkoversio.
- 9:2005 Korkeakoski, E.: **Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa.** Osaraportti 2: Tausta ja tulokset. 156 s. 21 e. Myös verkkoversio.
- 10:2005 Korkeakoski, E. (toim.): **Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa.** Osaraportti 3: Syventävät artikkelit. 131 s. 20 e. Myös verkkoversio.
- 11:2005 Mehtäläinen, J.: **Eriyisopetuksen tarve lukiokoulutuksessa.** 100 s. 17 e. Myös verkkoversio.
- 12:2005 Knubb-Manninen, G. (red.): **Grundtryggheten och behovet av stöd i skolan.** 60 s. 12 e. Även nätversion.
- 13:2005 Rönholm, H. & Räsänen, A. (red.): **Utvärdering stödjer utvecklingen – hur kan utvärderingens utveckling stödjas?** Stöd till utbildningsanordnarna i frågor som gäller utvärdering. 42 s. 15 e. Även nätversion.
- 14:2006 Räsänen, A. & Rönholm, H.: **Itsearviointi kouluyhteisöä kehittäväksi.** EFQM-arviointimalli yleissivistävässä koulutuksessa. 79 s. 20 e.
- 15:2006 Raivola, R., Heikkinen, A., Kauppi, A., Nuotio, P., Oulasvirta, L., Rinne, R., Kamppi, P. & Silvennoinen, H.: **Aikuisten opiskelumahdollisuudet ja järjestäjaverkko toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa.** 219 s. 24 e. Myös verkkoversio.
- 16:2006 Vaherva, T., Malinen, A., Moisio, A., Raivola, R., Salo, P., Kantasalmi, K., Kamppi, P. & Silvennoinen, H.: **Vapaan sivistystyön oppilaitosrakenne ja palvelukyky.** 207 s. 24 e. Myös verkkoversio.
- 17:2006 Knubb-Manninen, G. (red.): **Vuxenutbildningsfältet.** Utvärdering av fritt bildningsarbete och yrkesinriktad vuxenutbildning. 79 s. 16 e. Även nätversion.
- 18:2006 Silvennoinen, H. (toim.): **Koulutuksen arviointi verkostoituu.** 86 s. 16 e. Myös verkkoversio.
- 19:2006 Räsänen, A. & Silvennoinen, H.: **Virtaa vertaisten verkosta.** Ammatillisten erikoisoppilaitosten laadunhallinta. 59 s. 12 e.
- 20:2006 Tynjälä, P., Räsänen, A., Määttä, V., Pesonen, K., Kauppi, A., Lempinen, P., Ede, R., Altonen, M. & Hietala, R.: **Työpaikalla tapahtuva oppiminen ammatillisessa peruskoulutuksessa.** Arviointiraportti. 254 s. 30 e. Myös verkkoversio.
- 21:2006 Räsänen, A. (toim.): **Työpaikalla tapahtuva oppiminen ammatillisessa peruskoulutuksessa.** Tiivistelmä. 39 s. 15 e. Myös verkkoversio.
- 22:2006 Räsänen, A. (red.): **Inläring på arbetsplatsen inom grundläggande yrkesutbildning.** Sammandrag. 37 s. 15 e. Även nätversion.
- 23:2007 Mäensivu, K., Mäenpää, H., Määttä, M., Volanen, M.V., Knubb-Manninen, G. & Mehtäläinen, J. & Räsänen, A.: **Lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen yhteistyö opetuksen järjestämisessä.** 156 s. 25 e. Myös verkkoversio. Svensk sammanfattning.
- 24:2007 Räsänen, A. & Hietala, R. (toim.): **ESR-rahoitus ja työssäoppimisen järjestäminen.** Arviointiraportti. 109 s. 20 e. Myös verkkoversio.
- 25:2007 Vaherva, T., Malinen, A., Moisio, A., Raivola, R., Salo, P., Kuusipalo, P., Silvennoinen, H. & Vaahtera, K.: **Vapaan sivistystyön vaikuttavuus ja suuntaviivaopinnot.** 189 s. 23 e. Myös verkkoversio. Svensk sammanfattning.

- 26:2007 Raivola, R., Heikkinen, A., Kauppi, A., Nuotio, P., Oulasvirta, L., Rinne, R., Knubb-Manninen, G., Silvennoinen, H. & Vaahtera, K.: **Aikuisten näyttötutkintojärjestelmän toimivuus**. 323 s. 30 e. Myös verkkoversio. Svensk sammanfattning.
- 27:2007 Räisänen, A. & Hietala, R. (toim.): **Yhteisiin pöytiin**. Ammatillisen koulutuksen aluekehitysvaikutukset. Arviointiraportti. 319 s. 30 e. Myös verkkoversio.
- 28:2007 Räisänen, A. (toim.): **Yhteisiin pöytiin**. Ammatillisen koulutuksen aluekehitysvaikutukset. Tiivistelmä. 36 s. 15 e. Myös verkkoversio.
- 29:2008 Räisänen, A. (red.): **Till gemensamma bord**. Yrkesutbildningens regioneffekter. Sammandrag. 36 s. 15 e. Även nätversion.
- 30:2008 Atjonen, P., Halinen, I., Hämäläinen, S., Korkeakoski, E., Knubb-Manninen, G., Kupari, P., Mehtäläinen, J., Risku A-M., Salonen, M. & Wikman, T.: **Tavoitteista vuorovaikutukseen**. Perusopetuksen pedagogiikan arviointi. 288s. 30 e. Myös verkkoversio.
- 31:2008 Korkeakoski, E. & Silvennoinen, H. (toim.): **Avaimia koulutuksen arvioinnin kehittämiseen**. 229 s. 28 e.
- 32:2008 Korkeakoski, E. **Tavoitteista vuorovaikutukseen**. Perusopetuksen pedagogiikan arvioinnin tulosten tiivistelmä ja kehittämisehdotukset. 67 s. 19 e. Myös verkkoversio.
- 33:2008 Knubb-Manninen, G. (red.) **Från mål till interaktion**. Skolpedagogiken i Svenskfinland och övriga Finland. 62 s. 17 e. Även nätversion.
- 34:2008 Räisänen, A. **Koulutuksen järjestäjän opas**. Koulutuksen järjestäjä ja kansallinen arviointi. 28 s. 18 e.
- 35:2008 Räisänen, A. **Arvioijan opas**. Kansallisen arviointihankkeen organisoinnin periaatteita. 87 s. 22 e.
- 36:2008 Knubb-Manninen, G. **Den nationella utvärderingens metodik**. 47 s. 19 e.
- 37:2009 Räisänen, A. & Hietala, R. (toim.) **Sovitellen**. Sosiaaliset ja viestinnälliset valmiudet ammatillisessa peruskoulutuksessa. 303 s. 30 e.
- 38:2009 Räisänen, A. **Sovitellen**. Sosiaaliset ja viestinnälliset valmiudet ammatillisessa peruskoulutuksessa. Tiivistelmä. 55 s. 19 e.

Beställningar och förfrågningar:

Sekretariatet för utbildningsutvärdering
PB 35, 40014 Jyväskylän universitet
tel. (014) 260 3220
fax (014) 260 3241
ktl-asiakaspalvelu@ktl.jyu.fi
www.edev.fi

En del av publikationerna kan också läsas på internet:

www.edev.fi/portal/julkaisu

Rådet för
utbildningsutvärdering

I Finland har den nationella utvärderingen av utbildningen fått en i många stycken annorlunda utformning än i övriga Norden. I denna publikation presenteras hur Rådet för utbildningsutvärdering organiserar och genomför utvärderingar och samtidigt synliggörs de tänkesätt som ligger till grund för olika typer av genomförande.

Utvärderingsverksamheten granskas ur såväl utvärderarnas som de utvärderades synvinkel. Speciell uppmärksamhet fästs vid etiska sidor av utvärderingsprocessen.

Syftet med publikationen är dels att informera om hur den finländska utvärderingsverksamheten är upplagd, dels att stimulera till diskussion om utvärderingens former och dess roll i utbildningen.